

Надтока Геннадій Михайлович, доктор історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка, (м. Київ, nadtokag_kyiv@ukr.net).

Горпинченко Інна Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Київського університету імені Бориса Грінченка, (м. Київ, inna_gorpynchenko@ukr.net).

Православна церква в Бессарабії на етапі російської революції та початку румунської окупації (1917-1919 рр.)

Історичні зміни в становищі православної церкви Бессарабії (області в межах річок Дністра і Прута), що відбулися у перші роки після розпаду Російської імперії, закономірно привертають увагу дослідників. На цих землях зіткнулися інтереси двох патріархатів (Московського і Румунського) та трьох тогочасних держав – Росії, Румунії й України, кожна з яких прагнула вирішувати долю Бессарабії та її церкви. Тісне переплетення конфесійних та політичних мотивів протистояння навколо шляхів розвитку православної церкви в Бессарабії зумовило його незавершеність і продовження в умовах нової кризи російської державності та Російської православної церкви (РПЦ) кінця ХХ – початку ХХІ століть. Сучасна православна церква Молдови знову опинилася на роздоріжжі й перед необхідністю вибору між підпорядкуванням Московському чи Румунському патріархату або прагненням автокефалії на основі православної традиції: «В самостійній державі – самостійна церква».

Корені проблеми сягають початку ХІХ століття, зокрема 1808 року. Тоді, в ході російсько-турецької війни, імператор Александр I видав указ, яким велів Київському митрополиту Гавриїлу стати екзархом новоприєднаних земель – Молдавії, Валахії і Бессарабії. З 1812 р. цей край в церковно-адміністративному відношенні набув статусу Кишинівської і Хотинської єпархії.

Однак ідея збереження національної конфесійної ідентичності в суспільстві не зникла. Так, до сторіччя згаданого імператорського указу, в березні 1908 р., Кишинівська міська управа на чолі з П. В. Синадіно надіслала звернення до Київського митрополита Флавіана з проханням посприяти відновленню Кишинівської архієпископії. В якості аргумента зазначалось, що Кишинівська єпархія є спадкоємицею заснованої ще в ХІV ст. Молдавської митрополії.

Вочевидь ідея національної конфесійної ідентичності мала під собою й належний етнічний ґрунт. На зламі ХІХ – ХХ ст. молдавани в Бессарабській губернії становили 47,6% населення, а на території Кишинівської єпархії – близько 75 %. При цьому, за даними перепису 1897 р., частка українців наближалась до 20%, росіян – до 8%, євреїв – 12%, болгар – бл. 5%.

Важливо додати той факт, що з початку ХХ ст. в Бессарабії різко загострилися міжнаціональні відносини, а Російська православна церква виявилась причетною до ідеологічної підтримки реакційного чорносотенного «Союзу руського народу». Захищаючи монархію, ця організація спиралась на чисельні монастирі в Росії, Україні, Білорусії й Бессарабії, здійснювала

патріотичні хресні ходи й опосередковано освячувала погроми етнічних меншин.

Розпад Російської імперії призвів до зміни кордонів в Європі. У листопаді – грудні 1917 р. були утворені Українська й Молдавська республіки у складі Росії. На той час Російська православна церква в Бессарабії складалась з Кишинівської, Хотинської й Болградсько-Ізмаїльської єпархій, що нараховували більше тисячі парафій та бл. 30 монастирів. В умовах триваючої Світової війни РПЦ в Бессарабії активно підтримувала дії російської армії. Зокрема, архієпископ Кишинівський і Хотинський Анастасій зустрічався з керівництвом армій на румунському фронті, здійснював молебні за дарування перемоги Росії, відвідував російські лазарети, організовував благодійну допомогу російським частинам в Бессарабії. При цьому РПЦ не підтримувала автономізацію краю.

Окупація Бессарабії румунськими військами у січні 1918 р. збіглася в часі з проголошенням самостійності України, яка стала третьою, після Росії й Румунії державою, що заявила про свої претензії на частину бессарабських земель, заселених переважно українцями.

Українська народна республіка засудила захоплення Бессарабії Румунією в заяві від 13 квітня 1918 року. Рішення молдавського парламенту про об'єднання з Румунією (27 березня 1918 р.) сприймалося Україною як вимушене. Разом з тим, драматичний розвиток національно-визвольної революції в Україні відсунув проблему румунської окупації Бессарабії на другий план. До того ж, церковна тематика невиправдано мало цікавила соціалістичний український уряд не тільки в Бессарабії, але і в самій Україні.

За таких обставин основна лінія протистояння за бессарабський конфесійний простір розгорнулася між Московським і Румунським патріархатами. РПЦ без вагань приєдналася до громадського Комітету визволення Бессарабії (лютий 1918 р.). Ультимативна вимога до РПЦ з боку румунської влади була відкинута. У відповідь вище керівництво РПЦ було інтерноване і вислане за межі Бессарабії. Ієрархи осіли переважно в Одесі. Очільником церкви в Бессарабії став румунський архієпископ Никодим. Постраждали від репресій і служителі церкви на місцях. Силовий тиск на Російську православну церкву супроводжувався також вилученням церковно-слов'янської й російської мов з навчальних програм духовних семінарій та училищ, заборонаю російськомовних проповідей, встановленням жандармського контролю за богослужінням політично ненадійних пастирів. У грудні 1919 р. парламент Румунії остаточно закріпив анексію Бессарабії. Так, РПЦ, яка традиційно виступала за збереження свого панівного статусу на території колишньої імперії та поділ інших конфесій на «терпимих» і «нетерпимих», сама була дискримінована іншою державною церковною інституцією. Та найбільша втрата була пов'язана з упослідженням самої ідеї становлення національно зорієнтованої Бессарабської православної церкви – невід'ємного атрибуту відновленої держави.